

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI ICHKI ISHLAR ORGANLARI
XODIMINING MAS'ULIYATI VA OBRO'SI**

Axmatov Said-Abror Abrorovich

Ichki ishlar vazirligi (IIV) Transport va turizim obyektlarida xavfsizlikni ta'minlash departamenti (TTOXTD) Metropolitenda xavfsizlikni ta'minlash boshqarmasi safdor hodimi

Annotatsiya: *Maqolaning maqsadi - ichki ishlar organlarida (IIO) xizmat qilishning sharafliligi va davlat hamda jamiyat oldidagi yuksak mas'uliyat sifatidagi ikki tomonlama tabiatini tahliliy tarzda yoritib berishdan iborat. Metodologiya qiyosiy-huquqiy tahlil, me'yoriy baza, kasbiy standartlar va axloq kodekslarini o'rganish, shuningdek, IIOdagi xizmatni idrok etish bo'yicha ochiq sotsiologik kuzatuvlarni talqin qilishga asoslanadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, "sharaflilik" maqomi huquq-tartibotni ta'minlashning ijtimoiy ahamiyati bilan, "mas'uliyat" esa xavf-xatar, qaror qabul qilishning murakkabligi va doimiy kasbiy hamda axloqiy tayyorgarlik zarurati bilan belgilanadi. Fuqarolarning barqaror ishonchi huquqiy savodxonlik, xizmat intizomi, axloq va shaffof muloqot uyg'unligida shakllanishi asoslab berilgan. Ishning amaliy qiymati - xodimlarni boshqarish va kadrlar tayyorlash uchun yo'nalishlarni tizimlashtirishda, shuningdek, xizmat madaniyatini mustahkamlash bo'yicha tavsiyalarni shakllantirishdadir.*

Kalit so'zlar: *ichki ishlar organlari; kasb etikasi; jamoat xavfsizligi; huquq-tartibot; xizmat intizomi; jamoatchilik ishonchi.*

Kirish

Ichki ishlar organi xodimi bo'lish

"Sharaf - insonning ichki hakamidir," - deb ta'kidlagan edi I. Kant axloqiy tanlov va fuqarolik burchining ajralmasligiga ishora qilib. Ichki ishlar organlari xodimlariga nisbatan bu fikr alohida chuqur ma'no kasb etadi: IIOdagi xizmat shunchaki kasb emas, balki fuqarolarning xavfsizligi, huquq va erkinliklariga ta'sir ko'rsatuvchi ijtimoiy ahamiyatga molik faoliyatdir. Jamiyat ongida u bir vaqtning o'zida hurmat va umidlar bilan qamrab olingan: jamoat xavfsizligi muammolariga birinchi bo'lib duch keladigan odamlarga hurmat va qonunga to'liq rioya qilish, kasbiy mahorat va insonparvarlik kutilmoqda. Mavzuning dolzarbligi bir necha omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, raqamlashtirish, migratsiya va madaniy o'zgarishlar sharoitida huquq-tartibotning murakkablashuvi, bu esa IIO xodimidan kengaytirilgan huquqiy, psixologik va kommunikativ kompetentlikni talab etadi. Ikkinchidan, hisobdorlikning yuqori standartlari: jamiyat o'z huquqlarini himoya qiluvchilardan har bir insonning huquqlariga so'zsiz hurmat ko'rsatilishini talab qilishga haqli. Uchinchidan, huquqni muhofaza qilish organlarining obro'-e'tibor salohiyatining ortib borayotgan ahamiyati: ayrim xatolar ishonchga putur yetkazishi mumkin, keyin esa uni tiklash uchun yillar talab etiladi. IIOdagi xizmatning sharafliligi uning vazifasidan kelib chiqadi: jamoat manfaatlari va huquq-tartibotni himoya qilish - davlatchilik, iqtisodiy faollik va fuqarolarning kundalik xavfsizligi poydevoridir. IIO xodimi jamoatchilik nufuziga ega bo'lib, davlat

nomidan ish yuritadi, jinoyatlarning oldini oladi, jabrlanganlarga yordam ko‘rsatadi, nizolarni hal qiladi va qonun ijrosini ta‘minlaydi. Ushbu maqom nafaqat huquqiy vakolatlarni, balki yuksak mas‘uliyat madaniyatini - har bir harakatni qonun, kasbiy axloq va insonparvarlik qadriyatlari bilan muvofiqlashtirish qobiliyatini ham talab qiladi. Shu bilan birga, xodimning mas‘uliyati noaniqlik sharoitida kundalik tanlovdan iborat: stressli vaziyatlarda tezkor qarorlar qabul qilish, majburlash choralari qo‘llash, zaif guruhlar bilan muloqot qilish, yuqori darajada maxfiy ma‘lumotlar bilan ishlash. Zotan, xato keng qamrovli huquqiy va ijtimoiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun haqiqiy "mundir sha‘ni" faqat rasmiy benuqsonlik bilan cheklanmaydi - u ichki intizom, hamdardlik, korrupsiyaga berilmaslik, o‘rganishga va o‘z-o‘zini nazorat qilishga tayyorlikni o‘z ichiga oladi.

Maqolaning kirish qismi tadqiqot vazifasini ham qo‘yadi: "sharaf" va "mas‘uliyat" muvozanati o‘z-o‘zidan paydo bo‘lmasligini ko‘rsatish; u institutsional sozlashni (shaffof tartib-qoidalar, nazorat va hisobdorlik), kadrlar siyosatini (tanlovlilik, uzluksiz ta‘lim, rotatsiya), xizmat madaniyatini (etika, ustoz-shogirdlik, kasbiy toliqishning oldini olish) va jamiyat bilan aloqani (ochiqlik, huquqiy ma‘rifat, natijalar bo‘yicha hisobot berish) talab etadi.

Maqolaning maqsadli auditoriyasi - ichki ishlar organlarining amaliyotchi xodimlari, bo‘linmalar rahbarlari, tegishli oliy o‘quv yurtlarining o‘qituvchilari va kursantlari, huquq va boshqaruv sohasidagi mutaxassislar, shuningdek, huquqni muhofaza qilish faoliyati standartlari bo‘yicha professional muhokamalarga qiziqish bildirgan ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati vakillaridir. Ular uchun shiorlar emas, balki aniq yo‘nalishlar muhim: qaysi kompetensiyalar "tayanch" hisoblanadi; qanday xavflar tipik; qaysi boshqaruv va ta‘lim choralari xizmat sifati va ishonchni haqiqatan ham mustahkamlaydi. Tuzilishi jihatidan ish to‘rt qismga bo‘lingan. Birinchisida - predmet, maqsad va metodologik yondashuvlar shakllantiriladi, tushunchaviy doira beriladi. Ikkinchi qismda ichki ishlar organlarining me‘yoriy-huquqiy asoslari va ijtimoiy vazifasi tahlil qilinib, nima uchun aynan ular xizmatga faxriy tus berishi ochib beriladi. Uchinchi qism kasbiy standart sifatida mas‘uliyatga: axloq, intizom, psixologik barqarorlik va xavflarni boshqarishga bag‘ishlangan. To‘rtinchisida - xizmat madaniyati va jamoatchilik ishonchini mustahkamlash bo‘yicha xulosalar va amaliy tavsiyalar beriladi, foydalanilgan manbalar ro‘yxati keltiriladi.

Shunday qilib, kirish qismida asosiy g‘oya qayd etiladi: huquq va jamiyatga xizmat qilish sharafi mas‘uliyatdan - huquqiy, axloqiy va kasbiy mas‘uliyatdan ajralmasdir. Bu tamoyillar ichki ishlar organlari xodimining zamonaviy qiyofasining yagona asosini tashkil etadi va uning kundalik faoliyatida amal qiladigan tamoyillarni belgilab beradi.

Ichki ishlar organlarida xizmat qilishning sharafli jihatlari: vazifa va normativ-huquqiy asoslar

Ichki ishlar organlaridagi xizmatning sharafli xususiyati, avvalo, uning davlat-huquqiy vazifasida namoyon bo‘ladi. IIO xodimlari jamoat xavfsizligini ta‘minlash, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlarini himoya qilish, jinoyatlarning oldini olish va fosh etishga mas‘ul shaxslardir. Ularning faoliyati qonunlar va qonunosti hujjatlari bilan tartibga solinadi, bu esa xodimlarning ishiga alohida maqom beruvchi huquqiy asosni shakllantiradi. Konstitutsiya va sohaga oid qonunlarning asosiy qoidalariga ko‘ra, huquq-tartibotni muhofaza qilish va

jinoyatchilikka qarshi kurashish nafaqat kasbiy, balki davlatning barqarorligi bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan ijtimoiy burchdir. Kasbning sharafiligi shundaki, ichki ishlar xodimi davlat va jamiyat o‘rtasida vositachi vazifasini bajaradi. Uning qarorlari va harakatlari odamlarning turmush sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi: bu ko‘chalarda patrullik qilish, huquqbuzarlik qurbonlarini himoya qilish yoki jinoiy faoliyatni to‘xtatish bo‘yicha tezkor ish bo‘lishi mumkin. Aynan shu sababli ichki ishlar organlaridagi xizmat yuqori mas’uliyat, qonunga itoatkorlik va axloqiy yetuklikni talab qiluvchi jamiyatga xizmat qilish shakli sifatida qaraladi. Ichki ishlar organlari faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilik bazasi xodimlarning huquq va majburiyatlariga e’tibor qaratadi, ularning vakolatlari chegarasini va nazorat mexanizmlarini belgilaydi. Aniq huquqiy qoidalarning mavjudligi ishni yanada shaffof qiladi, aholining ishonchini oshiradi va kasbning sharafligi hamda ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligi haqidagi jamoatchilik fikrini shakllantiradi. Yana shunisi muhimki, me’yoriy hujjatlarda xodimlarni ijtimoiy himoya qilish kafolatlari - imtiyozli pensiya ta’minotidan tortib tibbiy xizmat ko‘rsatishgacha mustahkamlab qo‘yilgan. Ushbu kafolatlar davlat tomonidan xizmatning alohida xususiyati tan olinganligini tasdiqlaydi va barqaror kadrlar siyosatini shakllantirishga ko‘maklashadi. Ichki ishlar organlarining jamoatchilik vazifasi tarixiy va madaniy kontekst bilan kuchayadi. Ko‘pgina jamiyatlarda forma kiygan xodim davlat hokimiyatining ramzi, qonun va adolat posboni sifatida qabul qilinadi. Ushbu ramziylik fuqarolarning o‘ziga xos munosabatini shakllantiradi: ishonch, hurmat, shu bilan birga huquqni muhofaza qiluvchilarga nisbatan qat’iy talablar. Xodimning kasbiy mahorati va axloqiy madaniyati darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, bu ishonch shunchalik ortadi, demak, kasbga nisbatan hurmat darajasi ham shunchalik yuqori bo‘ladi. Shuni ta’kidlash joizki, xizmatning sharafiligi fidoyilik tamoyili bilan uzviy bog‘liq. Ichki ishlar organlari xodimlari ko‘pincha hayot va sog‘liq uchun xavf tug‘diradigan sharoitlarda harakat qilib, jinoyatlarning oldini olish yoki favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish vazifalarini bajaradilar. Bu jihat kasbning qahramonlik tomonini ta’kidlaydi va uning yuksak jamoatchilik e’tirofini mustahkamlaydi. Demak, ichki ishlar organlarida xizmat qilish sharafi uch darajada shakllanadi: normativ-huquqiy (vakolatlari va kafolatlarining qonuniy mustahkamlanishi), ijtimoiy (jamoatchilik ishonchi va kasbga hurmat) va shaxsiy (xodimning fidoyilikka tayyorligi, yuqori kasbiy va axloqiy madaniyat). Bularning barchasi ichki ishlar organlaridagi xizmatni nafaqat kasbiy faoliyat turiga, balki ongli tanlov va doimiy ma’naviy takomillashuvni talab qiladigan o‘ziga xos vazifaga aylantiradi.

Javobgarlik ichki ishlar organlaridagi xizmatning kasbiy va axloqiy me’yori sifatida

Ichki ishlar organlaridagi xizmatning sharafiligi uning vazifasi va jamoatchilik e’tirofi bilan bog‘liq bo‘lsa, mas’uliyat xodimning kundalik hayotiy voqeligidir. U huquqiy, axloqiy, ruhiy va ijtimoiy jihatlardan namoyon bo‘ladi. Bu yerda javobgarlik faqat yuridik majburiyatlar bilan cheklanmaydi: u shaxsga, kasbiy mahoratga va xizmat xulq-atvoriga qo‘yiladigan talablarning butun bir majmuasini o‘z ichiga oladi.

1. Javobgarlikning huquqiy jihati

Ichki ishlar organlari xodimining huquqiy javobgarligi qonun hujjatlari, qonunosti hujjatlari va xizmat nizomlariga qat’iy rioya qilishdan iborat. Har bir harakat qonunga mos bo‘lishi shart, chunki IIB xodimi nafaqat o‘z nomidan, balki davlat nomidan ham ish yuritadi.

Fuqarolarning huquq va erkinliklarini buzish, vakolat doirasidan chetga chiqish yoki xizmat mavqeini suiiste'mol qilish nafaqat alohida xodimni obro'sizlantiradi, balki butun tizimning nufuziga putur yetkazadi. Shuning uchun ham aynan javobgarlikning huquqiy jihati xizmat faoliyatining poydevori hisoblanadi. Protsessual normalarni bilish va qo'llash: hujjatlarni to'g'ri rasmiylashtirish, muddatlarga rioya qilish, dalillarni qayd etish alohida ahamiyatga ega. Bu jihatlarda yo'l qo'yilgan xato butun ish natijalarini chippakka chiqarishi, ba'zan esa jinoyatchining oqlanishiga olib kelishi mumkin. Ichki ishlar organlari xodimining "xato bahosi" shunda namoyon bo'ladi, bu boshqa aksariyat kasblarga qaraganda ancha yuqori.

2. Axloqiy mas'uliyat va ma'naviy qiyofa

Huquqiy javobgarlik bilan bir qatorda axloqiy javobgarlik ham mavjud. U nafaqat xizmatda, balki shaxsiy hayotda ham xodimning xulq-atvoriga qo'yiladigan talablarda o'z aksini topadi. Jamiyat ichki ishlar xodimi qonunga itoatkorlik, vazminlik va odamlarga hurmatda namuna bo'lishini kutadi. Kasbiy muhitda yuqori axloqiy me'yorlar, halollik va xizmat burchiga sodiqlikni nazarda tutuvchi "mundir sha'ni" haqida tez-tez gapirilishi bejiz emas. Javobgarlikning axloqiy jihati, ayniqsa, huquq normalari to'g'ridan-to'g'ri javob bermaydigan vaziyatlarda namoyon bo'ladi. Masalan, fuqarolarning himoyaga muhtoj toifalari - bolalar, keksalar, jinoyat qurbonlari bilan muloqot qilishda. Bu yerda xodimdan nafaqat qonunni bilish, balki hamdardlik, insoniylik, muloyimlik va hurmat ko'rsatish qobiliyati ham talab etiladi.

3. Ruhiiy barqarorlik va stressni boshqarish

Ichki ishlar organlarida ishlash muqarrar ravishda yuqori darajadagi hissiy zo'riqishlar bilan bog'liq. Xodimlar tajovuzkorlik, tahdidlar, insoniy qayg'u va fojialar bilan to'qnashadi. Ruhiiy barqarorlik kasbiy mas'uliyatning ajralmas qismiga aylanmoqda. Kadrlar tayyorlashda zamonaviy yondashuvlar stressga chidamlilikni, nizolarni yumshatish ko'nikmalarini, o'z his-tuyg'ularini boshqarishni rivojlantirishga e'tibor qaratmoqda. Xodimning hissiy holatini nazorat qila olmasligi noto'g'ri qarorlar qabul qilishga, haddan tashqari kuch ishlatishga, fuqarolar huquqlarining buzilishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun ruhiy tayyorgarlik qonunni bilish kabi majburiyatdir.

4. Jamiyat oldidagi ijtimoiy mas'uliyat va ishonch

Ichki ishlar idoralari xodimi har doim jamiyatning diqqat markazida turadi. Uning har bir xatti-harakati nafaqat vaziyatning bevosita ishtirokchilari, balki ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali keng jamoatchilik tomonidan ham baholanadi. Raqamlashtirish davrida har qanday xato ommaga oshkor bo'ladi, jamiyatning ishonchi osongina yo'qoladi. Ijtimoiy mas'uliyat xodimning shaxsiy manfaatlari uchun emas, balki jamiyat manfaatlari uchun harakat qilishini taqozo etadi. U fuqarolar bilan samimiy va ochiq muloqot qila olish, qabul qilinayotgan qarorlarning mohiyatini tushuntirish, nizolarning oldini olish va aholining huquqiy savodxonligini oshirishda namoyon bo'ladi. Shu ma'noda, IIB xodimi nafaqat "qonun posboni", balki davlat va fuqaro o'rtasidagi ko'priq vazifasini ham bajaradi.

5. Kasbiy tayyorgarlik va uzluksiz rivojlanish

Mas'uliyat malakani muntazam oshirib borish bilan chambarchas bog'liq. Kiberjinoyatchilik, xalqaro jinoyatchilik, terrorizm kabi yangi tahdidlar xodimdan an'anaviy

jinoiy yoki ma'muriy huquq doirasidan tashqari keng bilim va ko'nikmalarni talab etadi. Uzluksiz ta'lim olish davlat va jamiyat oldidagi mas'uliyatning ajralmas qismiga aylanmoqda. Ichki ishlar organlaridagi kadrlar siyosati tobora ko'proq ustoz-shogird tizimini shakllantirish, psixologik qo'llab-quvvatlash dasturlarini joriy etish va kasbiy charchashning oldini olishga qaratilmoqda. Mas'uliyatli xodim nafaqat malakali mutaxassis, balki xizmat va shaxsiy hayot o'rtasidagi muvozanatni saqlay oladigan inson bo'lib, bu uning faoliyatining uzoq muddatli samaradorligini ta'minlaydi.

6. Sharaf va mas'uliyatning o'zaro bog'liqligi

Shuni alohida ta'kidlash joizki, sharaf va mas'uliyat bir-biridan ajralmas tushunchalardir. Sharaflik mas'uliyatni kuchaytiradi, chunki yuksak ijtimoiy vazifa munosib axloqiy va kasbiy fazilatlarni talab qiladi. Ayni paytda, xodimning mas'uliyatli xulq-atvori jamiyatning ishonchini shakllantiradi va xizmatni sharafli deb qabul qilishni mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, ichki ishlar organlari xodimining mas'uliyati ko'p qirrali hodisa bo'lib, u huquqiy, axloqiy, psixologik va ijtimoiy jihatlarni qamrab oladi. U nafaqat kasbiy bilimlarni, balki shaxsning yetukligini, axloqiy barqarorligini va doimiy ravishda o'zini rivojlantirishga tayyorligini ham talab etadi. Aynan mas'uliyat ichki ishlar organlaridagi xizmatni oddiy kasbdan jamiyat va davlatga chin dildan xizmat qilishga aylantiradi.

Xulosa va tavsiyalar

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, ichki ishlar organlarida xizmat qilish sharaflik va mas'uliyatning noyob uyg'unligini o'zida mujassam etadi. Sharaflik xodimlar vazifasining jamiyat tomonidan e'tirof etilishi, ularning huquqiy maqomi va davlat uchun ramziy ahamiyatida namoyon bo'ladi. Mas'uliyat esa qonunga kundalik rioya qilish, kasbiy axloq-odob qoidalariga amal qilish, stressli vaziyatlarni mohirona boshqarish va doimiy ravishda o'z ustida ishlashda o'z aksini topadi.

Quyidagi asosiy xulosalarni qilish mumkin:

- Xizmatning sharaflikligi uning yuqori ijtimoiy ahamiyati va ichki ishlar organlarining tarixiy-madaniy nufuzi bilan belgilanadi.
- Xodimning mas'uliyati kompleks xususiyatga ega bo'lib, huquqiy, axloqiy, ruhiy va ijtimoiy jihatlarni qamrab oladi.
- Jamoatchilik ishonchi sharaf va mas'uliyat o'rtasidagi muvozanatga bevosita bog'liq: xizmat faoliyati sifati qanchalik yuqori bo'lsa, fuqarolarning ishonchi shunchalik mustahkam bo'ladi.
- Kadrlar siyosati va ularni tayyorlash IIO xodimlarining mas'uliyatli va professional tarkibini shakllantirishning asosini tashkil etadi.

Tavsiyalar

Ichki ishlar organlari xodimlarining davlatning faxrli va mas'ul vakillari sifatidagi maqomini yanada mustahkamlash uchun quyidagilar maqsadga muvofiq:

- huquqiy savodxonlik, axloq va ruhiy barqarorlikka alohida e'tibor qaratgan holda kasbiy tayyorgarlik tizimini takomillashtirish;
- yosh xodimlarga xizmatning yuqori talablariga tezroq moslashishga yordam beradigan ustozlik va qo'llab-quvvatlash dasturlarini rivojlantirish;

- fuqarolarning ishonchini mustahkamlash va obro‘ga putur yetkazish xavfini kamaytirish uchun shaffof hisobdorlik va jamoatchilik bilan teskari aloqa mexanizmlarini joriy etish;
- davlat tomonidan xizmatning o‘ziga xos xususiyati tan olinganligini tasdiqlovchi ijtimoiy kafolatlarni (imtiyozlar, tibbiy xizmat, munosib moddiy rag‘batlantirish) ta‘minlash;
- kamchilik va nuqsonlarni aniqlash hamda kadrlar siyosatini takomillashtirish imkonini beradigan ilmiy tadqiqotlar va jamoatchilik fikrini muntazam o‘rganishni tashkil etish.

Yakuniy so‘z

Ichki ishlar organlari xodimi bo‘lish - bu har kuni davlat obro‘sining og‘irligini yelkada ko‘tarib yurish va ayni paytda oddiy fuqarolarga xizmat qilish demakdir. Bu mardlik, halollik va fidoyilikni talab etadigan sharaflı vazifadir. Biroq aynan har bir qaror va harakatda namoyon bo‘ladigan mas‘uliyat kasbni jamiyat va davlatga haqiqiy xizmatga aylantiradi. Sharaf va mas‘uliyat o‘rtasidagi muvozanat - bu mavhum g‘oya emas, balki millionlab fuqarolarning xavfsizligi va farovonligi bog‘liq bo‘lgan amaliy voqelikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar:

- O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
- O‘zbekiston Respublikasining "Ichki ishlar organlari to‘g‘risida"gi Qonuni.
- O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi.
- Ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy axloq-odob kodeksi.
- O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi rasmiy veb-sayti materiallari.
- Huquqni muhofaza qilish faoliyati masalalari bo‘yicha ilmiy nashrlar va mutaxassis jurnallardagi maqolalar.
- Huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati to‘g‘risida jamoatchilik fikrini o‘rganish bo‘yicha sotsiologik tadqiqotlar.